

*аспірант кафедри загального мовознавства,
класичної філології та неоелліністики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ЯК ПОКАЗНИК УНІКАЛЬНОСТІ НАРОДУ

Постановка проблеми. Довгий час вважалося, що вивчення національного характеру неможливе, адже вивчаючи окремих індивідів, ми не можемо скласти уявлення про націю в цілому. Окрема особистість не розкриває в повному обсязі національний характер. Елементами національного характеру (його складниками) можуть бути окремі соціально-психологічні риси, а не характери окремих індивідів.

Поняття «національний характер» охоплює типові якості та психологічні особливості етнічної групи, яка має спільну територію, мову, історію, культуру, звичаї, символи, що відрізняють її від сусідніх народів. Дослідженням проблеми становлення та розвитку національного характеру займалися такі науковці, як Г. Андрєєва, О. Бауер, Г. Гегель, Гельвецій, П. Гнатенко, Е. Дюркгейм, І. Кон, М. Пірен, Д. Юм.

Метою дослідження є розгляд і аналіз поглядів провідних науковців, вивчення розвитку, чинників формування національного характеру як специфічного явища.

Виклад основного матеріалу. Національний характер – досить стійке й багатогранне психічне утворення. У його структурі дуже часто поєднуються такі риси й особливості, які можуть розглядатися як позитивні і як негативні. І особливості ці характерні для представників будь-яких етносів. Тому важливо знати, які історичні умови призвели до появи в національному характері народу тих рис, звичок, почуттів, які представники іншого етносу можуть інтерпретувати як негативні.

Водночас слід уміти визнати вади, які існують у психічному складі власного народу, не випинати й не абсолютизувати позитивні риси, не замовчувати ті, що заважають розвитку нації в нових історичних умовах.

Український дослідник П. Гнатенко визначає національний характер як сукупність соціально-психологічних рис (почуттів, емоційно-вольових якостей, ціннісних орієнтацій), властивих нації на певному етапі розвитку, детермінованих соціально-економічними, історичними й географічними умовами її існування, що виявляються в культурі, традиціях, звичаях, обрядах. Національний характер – це своєрідне, специфічне поєднання загальнолюдських рис у конкретних історичних і соціально-економічних умовах буття нації [1].

Національний характер – це система ставлень конкретної етнічної спільноти до різноманітних аспектів оточуючої дійсності, що виявляється в стійких стереотипах її мислення, емоційних реакціях і поведінці в цілому.

Національний характер є поєднанням фізичних і духовних рис, які відрізняють одну націю від іншої (О. Бауер).

Кожна нація має свою специфічну культуру, систему знаків, символів, звичаїв і т. ін. У буденній свідомості помітні психологічні відмінності між народами. Так, пунктуальність є цінною якістю для німців і голландців, однак іспанці не надають великого значення цій якості. Стереотипні уявлення про психологічні властивості та культуру різних народів, поширені в буденній свідомості, завжди мають ціннісний, оцінний характер і усвідомлено та неусвідомлено співвідносяться з окремими уявленнями про специфіку власного народу і його культури (за І. Коном).

Кожній людині притаманні два види свідомості, що безпосередньо стосуються її національного характеру:

– перша містить стани, властиві індивіду;

– друга містить стани, характерні для групи індивідів.

Ці стани пов'язують індивіда із суспільством, утворюючи так зване «суспільство всередині нас», яке існує у вигляді однотипних для представників однієї етнічної спільноти реакцій на звичайні ситуації у формі почуттів, що й становлять національний характер. Національний характер є важливою складовою частиною особистості (Е. Дюркгейм).

Риси національного характеру розподілені між представниками нації нерівномірно – від наявності усіх цих рис до їх цілковитої відсутності. У зв'язку із цим якості національного характеру необхідно вивчати, аналізуючи національні традиції, звичаї, вірування, історію та природні умови життя.

Характер відрізняється від темпераменту за змістом: характер має спільні риси серед етносів, а темперамент – це індивідуальна риса кожної людини (Г.Ф. Гегель).

Класифікація народів за психічними функціями (мислення, емоції, відчуття й інтуїція) була здійснена К. Юнгом. За цими функціями вченому вдалося виокремити відповідні психологічні типи: мисленнєвий, емоційний, сенсорний та інтуїтивний (див.: [2]). Кожний із виділених типів може бути інтровертованим чи екстравертованим, що зумовлено поведінкою індивіда щодо якогось об'єкта. Класифікація психічних типів співвідноситься з етнічними спільнотами, оскільки психологія етносу складається з психології його окремих представників. Специфіка психології етносу та його членів зумовлена домінуванням однієї з чотирьох перерахованих вище психічних функцій.

Гельвецій пов'язав національний характер із системою управління у країні, зазначаючи, що правитель, який узурпує владу в країні, стає деспотом, а деспотизм – це страшний ворог суспільного блага, що в результаті

призводить до зміни характеру всієї нації. Визначаючи поняття «національний характер», у роботі «Про людину» учений вказав на те, що «будь-який народ має свій особливий спосіб бачення та відчуття, який формує його характер. У всіх народів характер змінюється поступово чи миттєво. Чинником цих змін є непомітні миттєві зміни у формах правління й у громадському вихованні». Отже, характер має динамічні властивості, здатність змінюватися під впливом певних чинників, зокрема, у результаті зміни форм правління [3].

Д. Юм у роботі «Про національний характер» також зазначив, що характер народу може до певної міри змінюватися під впливом системи правління та внаслідок змішування з іншими народами. Філософ указав на те, що люди не зобов'язані тією чи іншою рисою свого характеру ні повітрю, ні клімату. Національний характер утворюється як збірне поняття на базі особистісних характерів (див.: [2]).

М. Пірен визначила національний характер як сукупність рис, що склалися історично в представників тієї чи іншої нації та визначають звичну манеру їх поведінки, типовий спосіб дій, що виявляється стосовно побутової сфери, оточуючого світу, праці, ставлення до своєї й інших спільнот [4].

Національний характер має такі властивості:

– у ньому зафіксовано типові риси, сформовані неоднаковою мірою й присутні в різноманітних поєднаннях у більшості представників етносу; він у жодному випадку не є простою сумою якостей окремих людей;

– неповторними є не риси чи їх сума, а структура характеру; тому неприпустимо розглядати будь-які якості як такі, що притаманні окремій етнічній спільноті.

Стосовно національного характеру та його властивостей Г. Андреева висловила так: «Ідеться не стільки про певний «набір» рис, скільки про ступінь прояву тієї чи іншої риси в цьому наборі, про специфіку цього прояву». Для того, щоб зрозуміти риси характеру, необхідно порівняти їх із загальною системою цінностей, що залежить від способу життя, соціально-економічних і географічних умов життя народу. Наприклад, працелюбність як загальнолюдська якість набуває в кожній культурі своєрідної ціннісної суті [5].

Важливими чинниками становлення специфічних рис характеру в окремого етносу є побут і ландшафт. Джерелами становлення національного характеру є сім'я, батьківський дім, рід, природне оточення.

Національний характер формується повільно, упродовж століть і тому не може змінюватися швидко. Національно-психологічні якості вирізняються консервативністю, стійкістю та незначною змінюваністю. Риси національного характеру передаються від покоління до покоління, утворюючи міцну й стійку структуру, яку можна порівняти з величезним і важким ланцюгом, що міцно тримає кожну свою ланку – індивіда як представника певного етносу.

Згідно із сучасними теоріями успадкування рис національного характеру ці риси можуть передаватися в такі способи:

– генетичний – у цьому разі йдеться про успадкування пам'яті щодо історичного досвіду своєї нації, тобто про колективне підсвідоме; генетична пам'ять містить відбитки історичного досвіду нації, зокрема, доісторичного людського існування;

– соціально-психологічний – звичаєвим або традиційним способом. Традиції – це синтезовані, підпорядковані національному ідеалу вірування, способи мислення, почуття, прагнення, страждання, норми поведінки попередніх поколінь. У результаті зміни ідеалів і ціннісних орієнтацій змінюються й традиції. Водночас попередні традиції руйнуються. Функціонування традицій забезпечується дією таких механізмів: наслідування, навіювання, переконання й емоційність. Традиції є основним механізмом інтеграції народу в єдине ціле.

Загалом національний характер формується протягом історичного розвитку нації, і на цей процес здійснюють вплив такі чинники, як клімат, географічне становище та ландшафт території, де відбувається формування нації, соціально-історичні умови життя народу, стан і характер культури й виховання [6]. Національний характер не може обмежуватися лише однією домінуючою рисою. Необхідно уникати акцентуації й абсолютизації негативних рис.

Отже, національний характер – це сукупність рис, які склалися історично у представників тієї чи іншої нації, визначають звичну манеру їх поведінки, типовий спосіб дій, що виявляється в побутовій сфері, оточуючому світі, праці, ставленні до своєї й інших спільнот [7].

На думку Гримича М., національний характер переважно визначається як сукупність соціально-психологічних рис або констант, властивих конкретній нації на певному етапі її розвитку. Сучасні дослідження показують, що феноменологія національного характеру охоплює різні рівні соціальної дійсності. Він проявляється не лише в діяльності різних соціальних суб'єктів, починаючи від великих соціальних груп (нація) і закінчуючи окремим індивідом, який репрезентує цю націю, але й у домінуючих суспільних настроях, системі моральних вимог, соціальних норм, настанов, базових цінностей, формах соціалізації, принципах виховання, через характер людської взаємодії та вплив на довкілля, через своєрідність групової картини світу, через форми організації побуту, релаксації, рекреації тощо [8].

Національний характер є специфічною історично утвореною системною цілісністю стійких різноманітних рис і властивостей, типових для конкретної національної спільноти, які надають цій спільноті якісної визначеності, що дає змогу відрізнити психологію однієї нації від інших. Національний характер не є вічною, незмінною субстанцією, він змінюється під впливом екологічних, історичних, соціокультурних, політичних факторів. Національний характер характеризується специфікою емоцій, почуттів, настроїв, інтенсивністю реакцій на події, що відбуваються. Відносна стійкість рис національного характеру, незважаючи на змінність соціального середовища, пояснюється тим, що виникає певна інерційність унаслідок передавання колективного досвіду між поколіннями.

Риси національного характеру найяскравіше виражаються в специфічних для конкретної національної спільноти формах поведінки [6].

Жодна риса національного характеру не є унікальною, але унікальною є системна структура характерологічних особливостей нації, яка зумовлює національну специфіку того чи іншого народу. Спосіб життя структурує та ієрархізує характерологічні особливості народу, зумовлює організацію активної взаємодії етносу з природним середовищем, соціокультурним оточенням, а також вплив тих чи інших природно-географічних, культурно-історичних, соціально-економічних і суспільно-політичних факторів на процес націєтворення.

Висновки. Таким чином, національний характер одного народу відрізняється від національного характеру іншого народу саме структурою своїх складових елементів, ступенем вираження тих чи інших рис і властивостей, специфікою зовнішнього прояву психічних процесів і станів, ієрархією та змістом етнопсихологічних і соціокультурних характеристик. Національний характер – це цілісна система стійких і типових для цієї спільноти рис і властивостей, які утворюють не просто суму чи сукупність характеристик, а внутрішньо інтегровану єдність, системну цілісність характеристик, які не лише надають цій спільноті якісної визначеності, але й системно відображають специфіку культурно-історичного поступу конкретного народу (ідеться про історичну зумовленість цивілізаційного поступу спільноти, про риси, які формуються в представників цієї спільноти на кожному конкретному етапі її розвитку) [6].

Література:

1. Гнатенко П. І. Український національний характер / П. І. Гнатенко. – К.: ДОК-К, 1997. – 114 с.
2. Метелюк В. Національний характер: консерватизм і зміни / В. Метелюк, О. Марченко // Вісник психології і педагогіки: Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, Інститут психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. – Випуск 13. – К., 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.psych.kiev.ua/Збірник_наук_праць_-_Випуск_13.
3. Гельвецій К. А. Про людину, її розумові здібності та її виховання / К. А. Гельвецій // Пер. з франц. В. Підмогильний. – К.: «Основи», 1994. – 416 с.].
4. Пірен М. І. Основи етнопсихології / М. І. Пірен. – К., 1996. – 385 с.
5. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М.: Прогресс, 1980. – 390 с.
6. Потапчук Т. Національний характер українців як складова національно-культурної ідентичності / Т. Потапчук // Науковий вісник Донбасу: електрон. наук. фах. вид. – Луганськ, 2013. – № 4 (24) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_4_41.
7. Савицька О. Етнопсихологія : [посібник] / О. Савицька, Л. Співак. – К.: Каравела, 2011. – 264 с.
8. Гримич М. Два виміри національного характеру / М. Гримич // Наука і суспільство. – 1991. – № 8. – С. 27–31.

Анотація

В. ПОЛЯРЕНКО. НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ЯК ПОКАЗНИК УНІКАЛЬНОСТІ НАРОДУ

Стаття присвячена дослідженню національного характеру як специфічного явища в розвитку нації. Також досліджуються етапи становлення національного характеру, основні чинники його формування. У дослідженні проаналізовано погляди науковців на явище національного характеру та важливість його вивчення для розуміння нації в цілому.

Ключові слова: національний характер, нація, історичний розвиток нації, основні чинники формування національного характеру, риси національного характеру.

Анотация

В. ПОЛЯРЕНКО. НАЦИОНАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР КАК ПОКАЗАТЕЛЬ УНИКАЛЬНОСТИ НАРОДА

Статья посвящена изучению национального характера как специфического явления в развитии нации. Также исследуются этапы становления национального характера, основные факторы его формирования. В исследовании проанализированы взгляды ученых на явление национального характера, а также на важность его изучения для понимания нации в целом.

Ключевые слова: национальный характер, нация, историческое развитие нации, основные факторы формирования национального характера, черты национального характера.

Summary

V. POLIARENKO. NATIONAL CHARACTER AS A MARKER OF NATIONAL UNIQUENESS

The article is devoted to the research of national character as a specific phenomenon in development of the nation. The issues as stages of national character genesis and basic factors of its formation are studied. Scientific views on the issue of national character and the importance of its investigation are analyzed for better understanding the nation in general.

Key words: national character, nation, historical development of the nation, features of the national character.